

# KRITIKA

## Andrej Koritnik *Izkoreninjenost v svetu*

Čas kratke zgodbe: antologija slovenske kratke zgodbe

ŠOU, Študentska založba, Ljubljana 1998 (Knjižna zbirka Beletrina)

Že z avtorjevo trdnega prepričanja Mihaila Bahtina, da v zgodovini književnosti igrajo glavno vlogo literarne zvrsti, izdajanje najraznovrstnejših cvetoberov ni nič nenavadnega; tej samoumevnosti velikega, tujega, a tudi ponorelega sveta se je po zaslugi enega in mnogih neimenovanih, toda kljub vsemu izjemno zaslužnih, pridružila tudi slovenska tukajšnjost s *Časom kratke zgodbe*. Gre za izbor kratkih zgodb zadnjih dveh desetletij po uredniškem ključu komparativista Toma Virka, ki je dovolj obsežni, pa lično oblikovani knjigi napisal še dragoceno ter obsežno spremno študijo. Razgled po tujih knjižnih policah opozarja, da takšnih antologijskih podjetij nikjer ne manjka – največ jih premore anglo-ameriški svet, kjer izbori »the best of« razkrivajo kratke zgodbe v širšem časovnem loku (največkrat kar od začetka), ne premorejo daljših teoretičnih uredniških premišljevanj in hkrati je večina njih vezana v mehke platnice, tako da cena knjige ne more biti vrtoglava. Največ tega nahajamo pri založbi Penguin, kjer izdajajo antologije ameriške, kanadske, angleške, francoske kratke zgodbe ... Pingvinov izbor angleške ustvarjalnosti je pripravil nam dovolj znani Malcolm Bradbury, nedavno pa je ameriški pisatelj John Updike uredil reprezentativen izbor ameriške kratke zgodbe tega stoletja. Toda ker se svet ne vrti samo na zahod, tudi nasprotna stran neba igra podobno vlogo – na Slovaškem je mladi literarni zgodovinar Peter Darovec uredil podoben izbor, vendar brez teoretičnih osvetljevanj problema, to pa je v primerjavi z Virkovim delom brez dvoma slabost.

*Čas kratke zgodbe* je v mnogih pogledih dobro opravljeno delo, ki ga je Virk zastavil zelo širokopotezno, ker je temeljito premislil teoretične probleme kratke zgodbe. Naslov izbora je posrečena analogija na »čas romana«, iz spremne besede pa je dovolj jasno, da urednik literarnih zvrsti ne umeva kot formalne, temveč kot vsebinske kategorije, ki so vedno odsev posameznega odnosa do sveta. In ker so bile kratke zgodbe v slovenski literaturi v zadnjih dveh desetletjih pogost pojav, je potemtakem že vsaj na površinski ravni razumljivo, da so v Virkovi perspektivi ravno osemdeseta in devetdeseta leta čas kratke zgodbe. Toda izbor ne ostaja samo na tej ravni, temveč se v skladu z urednikovim duhovnozgodovinskim pristopom spušča tudi v preiskovanje globljih, vsebinskih vzrokov, ki prav gotovo tičijo v duhu časa. Na podlagi anglo-ameriške in nemške teorije je Virk ločil črtico, novelo in kratko zgodbo, med katerimi je prav zadnja »žanr ontološke negotovosti«<sup>1</sup>, tedaj besedilo, »pisano največkrat [sic!] v prvi osebi, s pomanjkljivo karakterizacijo, ki dogajanje prav tako lahko stopnjuje proti vrhuncu, izraziti 'krizi' ..., s katero se kratka zgodba navadno tudi sklene, čeprav to ni nujno; njen konec ostaja 'odprt', ni ne fabulativne ne 'metafizične' zaokrožitve, temveč pogosto neka iracionalna nota. Kratka zgodba je praviloma bolj 'nihilistična' zvrst kot novela.«<sup>2</sup> Kakor naš – morda že pretekli – svet umeva subjekt kot razpršeno in »zmehčano« entiteto brez vrednostnih, morda celo metafizičnih in ontoloških temeljev, tako je tudi kratka zgodba miniaturna literarna posodica, kamor se vsa človeška nezaokroženost zaokroži v celotnost nepopolnosti. Pravzaprav gre za razkrinkani metafizični nihilizem, za katerega je Janko Kos v nedavnem intervjuju za Sobotno prilogo *Dela* dobro povedal, da vsa hitrica, čutnost in vizualnost sočasnega sveta niso nič drugega kot sredstvo samopozabe, skorajda skrivalnica pred vrednostnim relativizmom, lažno enakostjo vseh in vsega ter ničnostjo današnjih temeljev. Zatorej v antologiji ne gre pričakovati kakšnih

<sup>1</sup> Kratka zgodba kot žanr ontološke negotovosti (intervju s T. Virkom). Književni listi *Dela*, četrtek, 25. marca 1999, str. 13.

<sup>2</sup> *Čas kratke zgodbe*, str. 299.

»pozitivnih vibracij«, temveč občutja človekove izkoreninjenosti, tujosti in vrženosti iz sveta, na kar nas opozarja najbolj tipična, če ne celo paradigmatška kratka zgodba urednikovega brata Janija Virka *Vrata*, kjer beremo, da je glavnemu junaku njegova prijateljica »večkrat očitala, da sem vržen iz sveta«<sup>5</sup>, to se ob koncu občudovalcu predavanj iz kozmologije tudi zgodi – ko stopi skozi vrata, omahne v prazno in zgodba se konča sredi stavka. »Moment krize je – tokrat celo dobesedno – moment junakove ‚vrženosti iz sveta‘«,<sup>6</sup> pravi Tomo Virk v spremnem besedilcu, ki jih je v *Času kratke zgodbe* zelo veliko. Kajti ob vsakemu avtorju je »vrhovni arbiter« napisal še kratek in zgoščen premislek o njegovi literaturi in zgodbi, ki jo je izbral kot reprezentativno, to pa je drugi, še obsežnejši del raziskave.

Ker pa premišljevanje o antologijah v sebi vedno nosi nevarnost, da bo na ogled in pod drobnogled postavilo samo uredniško delo, nam je spregovoriti tudi o izbrancih, ki so se – pošteno priznajmo – pri vsem podjetju še najbolj potrudili. Čeprav je Tomo Virk utemeljil svoj izbor s časovnim izsekom dveh desetletij, ne vemo takoj, kakšna načela so obveljala pri razporeditvi vrstnega reda. Bralec, ki knjige še ni prebral, bi naivno pričakoval kronološko razporeditev, pa vendarle je njegova vedoželjnost potešena ob branju, kajti šele podrobnejši pregled cvetnika pokaže notranjo logiko, po kateri je sestavljeno zaporedje avtorjev in njihovih kratkih zgodb – šele kratki komentarji avtorskih poetik dajo vedeti, da so zgodbe uvrščene po podobnosti, skupnih točkah, ki jih povezujejo v utemeljeno celoto. Maks Kubo, Milan Kleč in Mart Lenardič sestavljajo prvo zaokrožitev, kjer so nekakšna brezbržnost ter ironična, naivna sproščenost in neposrednost skupna točka. A kmalu se ta »brezbržnost« sprevrže v radikalno nasprotje pri Boštjanu Seliškarju, ki kljub Doonovemu zatirjevanju, da noben človek ni otok, ostaja v izboru sam zase. Za njim sledi Virkova raziskovalna poslastica, postmodernizem (o katerem je napisal tudi doktorsko

<sup>5</sup> N. d., str. 195.

<sup>6</sup> N. d., str. 331.

delo); zatorej ni nenavadno, da so v to skupino uvrščeni predvsem predstavniki mlade slovenske proze (le Vlado Žabot in Feri Lainšček nista dobila svojega mesta v cvetniku) Aleksa Šušulić, Igor Bratož in Andrej Blatnik, ki so pod močnim Borgesovim vplivom v prozo uvajali metafikcijo in še druge prvine postmodernizma. V izboru je izjema le Blatnikova zgodba, ki se od zadnje, pa tudi zelo razglašene literarne smeri počasi odmika proti t. i. minimalizmu carverjevskega tipa. Naslednji trije so Zabel, Maja Novak in delno še Silvija Borovnik, kjer se metafikcija ne pojavlja več tako pogosto, nato pa Blatnik, Polona Glavan, Dušan Čater in Vinko Möderndorfer z minimalizmom v krvi, ko se zgodbe začnejo obračati – v obliki pogovora – k majhnim in intimnim temam. Pa vendar se Franjo Francič in Andrej Morovič v to smer nikoli nista obračala, medtem ko so Rudi Šeligo, Drago Jančar in Jani Virk pisali predvsem prozo, ki v obdobju postmodernizma ni ustrezala duhu časa – čeprav se posamezni elementni te literarne smeri pri njih le najdejo. Nato je Virk izbral Lidijo Gačnik Gombač in Radeta Krstića kot predstavnika lirske kratke zgodbe, Sebastjan Pregelj in Marjan Pušavec pa pišeta zgodbe kot poudarjeno izmišljijo. Poseben primer je tudi kanadski Slovenec Ted Kramolc, na koncu pa se predstavlja še svež veter najmlajše generacije (ki pa se bolj obrača k romanu) v podobi Nine Kokelj in Aleša Čara, ki svoji pisavi bolj naslanjata na poetiko modernizma – to pojasnjuje tudi hermetičnost njunih stvaritev.

Takšen kratek povzetek lahko prikaže vsebinskost in smiselnost Virkove razdelitve. Vendar so vprašanja, ali so v antologijo sprejeti pravi avtorji, ali so predstavljeni z najboljšimi deli in ali manjka še kakšen avtor, izjemno občutljiva, ker so vezana bolj na subjektivni okus izbiralca pa tudi bralca. Pri branju se mi je zastavilo vprašanje, zakaj v izboru ni Branka Gradišnika, ki je omenjen kot pionir žanra? Zakaj je bil izbran Maks Kubo, kakšen vpliv je imel? Vendar sta takšni vprašanji popolnoma brezplodni. Bolj problematični del cvetnika bi bil lahko natančnejši kriterij izbire. Da, res je: Virk piše, da »osnovna ideja izbora izhaja iz dejstva, da je v tem obdobju [tj. v zadnjih dvajsetih letih, op. p.] kratka zgodba na Slovenskem doživela

silovit razmah»,<sup>5</sup> in obenem je tudi res, da je to žanr ontološke negotovosti, utemeljen v duhovnozgodovinskih okoliščinah časa, v katerem je nastajal. A vendar to še ni tisti poslednji ključ, po katerem je bilo uredniško delo storjeno. Edino, kar nam preostane, je mnogokrat neulovljiv pojem kvalitete – čeprav je v igri mnogo subjektivnosti, neka trdna meja kvalitete literarnega dela prav zares obstaja. Toda kje je ta meja? Morda jo Tomo Virk dobro pozna, toda če bi kvaliteta izdelkov bila zares vrhovni princip, po katerem je izbiral kratke zgodbe, potem ne bi v intervjuju izjavil, da »prvi kriterij seveda ni bila kakovost«. Ker nikjer ni natančnega pojasnila, katera so bila – poleg kakovosti – še druga merila (kajti iz povedanega je povsem jasno, da jih je bilo več), se dogajajo nesporazumi, ko presojevalci umevajo prav to kategorijo kot najpomembnejšo, celo vrhovno, čeprav je iz Virkovih izjav mogoče posneti, da ni bilo tako.<sup>6</sup> Treba bi bilo le natančneje opredeliti meje izbiranja – pa četudi bi bilo merilo kakovosti eno, edino in najpomembnejše, tako pa ni jasno, ali je tako ali ne in do kakšne mere. Vendar bodi o tem dovolj, kajti *de gustibus non est disputandum!*

Drugo vprašanje se poraja ob Virkovi izjavi, da si je izbor prizadeval zbrati vzorčne ali mejne primerke »te zahtevne zvrsti«. Kaj kmalu postane jasno, da je vzorčnih primerkov pravzaprav zelo malo. Seveda, v teoriji vsi elementi stojijo na svojem mestu in učinkujejo tako, kot je treba, toda živa literarna praksa vanjo ni zaljubljena, prav nesramno se ji izmika ali jo celo postavlja na glavo. Zatorej ni nič nenavadnega, če je Virk zbral tudi veliko mejnih primerov, tedaj takšnih zgodb, ki ne ustrezajo določilom kratke zgodbe. Urednikovo opravičilo za takšno početje je skrito v sklicevanju na komparativistično avtoriteto Renéja Wellka, ki pravi za pojme literarne periodizacije, da gre za idealne tipe, ki jih nobeno

<sup>5</sup> N. d., str. 291.

<sup>6</sup> Nekaj takega beremo v presoji Mateja Bogataja v Književnih listih *Dela*, kjer ob predlogih, kaj vse bi lahko še bilo v cvetniku, stoji zapisano nekaj o predstavnikih znanstvenofantastične proze, »ki prebije[jo] kvalitativni (l. op. p.) prag izbora. Kakor je ta misel pravilna, pa kaže na zmedo v pojmovanju meril, ki nikjer niso prav jasno eksplicirana.

delo ne izpolnjuje v celoti. Tej misli vsekakor ne moremo ugovarjati, ker je pravilna. Toda če želi kak izbor prikazati reprezentativne primerke posamezne literarne zvrsti, je potemtakem samo po sebi umevno, da bo težil k tistim besedilom, ki po »zanimivosti«, »kvaliteti« in »pomembnosti« čim bolj ustrezajo idealnim teoretičnim določilom. V našem cvetoberu pa se – resnici na ljubo – kljub nekaterim zares dobrim zgodbam pojavlja več kratkih zgodb, ki niso tipične za svojo zvrst. Problem je morda to, da je takšnih primerkov več, kot bi si morda želeli.

Kakor koli: že zdaj se sam po sebi ponuja sklep, da slovenski prispevek gotovo pomeni pomemben korak v teoretičnem razvoju naše literarne vede, ki doslej še ni tako zelo jasno domislila literarnozvrstne problematike glede kratke zgodbe. Če že ne zahtevnejšim in vedoželjnim bralcem, o katerih se rado govori po dolgem in počez, pa bo Virkova obsežna spremna beseda prišla prav študentom književnosti. Drugo je vprašanje izbora, s katerim najbrž vsi ne bodo zadovoljni; gotovo bi bilo bolje, če bi uredniško delo opravljalo več ljudi, ki jih tudi na Slovenskem – če verjamete ali ne – ne manjka. Toda Tomo Virk je bil glede na svoje poprejšnje raziskave mlade slovenske proze, postmodernizma in kratke proze brez dvoma pravi naslov za takšno opravilo.